

GEINTEGREERDE LANDBOUW EN DE LANDBOUWHOGESCHOOL

C.T. de Wit

De Themagroep Landbouw-Milieu die deze dag heeft georganiseerd, is van de veronderstelling uitgegaan dat vanuit de Landbouwhogeschool weinig is gedaan aan het onderwerp dat op deze dag centraal staat. Ik werk nu een veertig jaar bij of rond de LH en kan daarom zo'n prikkelende stellingname niet helemaal op mij laten zitten en begin daarom een beetje gelijk te halen met een paar voorbeelden van vroege signalering.

Problemen met mest

Bij het vijftigjarig bestaan van deze hoger onderwijs instelling in 1968 organiseerde de LH een symposium met als titel "Agricultural sciences and the World Food Supply". Niet alleen werd dit symposium evenals deze dag geopend met een lezing van de heer Mansholt, maar ook werden door de sprekers reeds tal van problemen die ook nu nog centraal in de discussie staan naar voren gebracht. Zo werd over het meststofprobleem door de tweede spreker van die dag en van deze dag het volgende gezegd: In streken waar akkerbouw en veeteelt dicht genoeg bij elkaar voorkomen kan het nog zijn dat de boer zijn organische mest kan verkopen, maar in andere gebieden kan hij nu spoedig in de situatie terecht komen dat hij betalen moet voor het doen weghalen van deze afval en het niet zo gek zou zijn als hij zijn stallen boven de zee zou bouwen, zodat iedere regenbui de rommel gewoon zou kunnen wegspoelen. Dit laatste was vrij naar een Amerikaans artikel van het midden van de vorige eeuw en cynisch bedoeld: dat zeg ik er nu maar bij om niet alsnog ruzie te krijgen met Green Peace donateurs. Toen was er nog iets aan te doen geweest, maar nu is er welhaast onherstelbare schade aangericht en zullen we moeten leren leven met de gevolgen.

Zuinig zijn

Bij het 100-jarig bestaan van het Landbouwonderwijs in Wageningen, in 1973, oordeelde het Bestuur het weer eens verstandig om langere termijn problemen aan de orde te stellen. In een diësprede ben ik toen uitvoerig ingegaan op het onderwerp dat ook deze dag centraal staat. Over de uitbreiding van de landbouwproductie in Nederland werd toen het volgende gezegd: "Deze verhoging dient echter vooral gerealiseerd te worden op de goede gronden in de weide- en akkergebieden. Deze grond is al behoorlijk ontwaterd en min of meer goed verkaveld en ontsloten, de kalk-, fosfaat- en kalitoestand zijn al op een goed peil en in veel gevallen wordt al voldoende stikstof gegeven. Voor het verhogen van productie zijn vooral twee dingen noodzakelijk: een organisatie waarbij de juiste maatregelen op de juiste tijd getroffen worden en het bestrijden van ziekten. Dit vraagt onderzoek. Wat de organisatie betreft: op kleine veldjes zijn we vaak hele pieten, maar we zitten nog teveel met onze handen in het haar wanneer het gaat om het uitbaten van teeltkundige mogelijkheden in de praktijk. Bij de bestrijding van ziekten wordt nog teveel gebruik gemaakt van de botte bijl: biociden en het veredelen op genresistentie. De mogelijkheden van het combineren van teeltkundige maatregelen en veredeling met biologische en chemische bestrijding worden nog niet voldoende overzien: ook dit is een belangrijk veld voor onderzoek".

Er gebeurde ook toen al bij de LH heel wat onderzoek op dit terrein. Maar ook sindsdien heeft de LH zich niet onbetuigd gelaten bij het onderzoek wat erop is gericht zoveel mogelijk te bereiken met een zo gering mogelijk gebruik van meststoffen en biociden. Het doet mij daarom eerlijk gezegd toch wel deugd dat de

auteurs van 'Bouwstenen' nauwelijks in staat zijn geweest suggesties voor teeltkundig en landbouwtechnisch onderzoek te doen die niet zijn ontleend aan wat in het reguliere landbouwkundig onderzoek sinds een jaar of 10 meer en meer prioriteit heeft gekregen.

Scheiding van functies

Vervolgens werd in hetzelfde verhaal gesteld:

"Wat moeten we echter aan met gebieden waar alleen voldoende hoge opbrengsten verwerkelijkt kunnen worden door grote investeringen? Een deel zal nodig blijken om de landbouwproductie op peil te houden en hier dienen de nodige investeringen te worden gedaan. Hier liggen ook de kansen voor het verwerkelijken van opvattingen over het inrichten van hoog-productieve landschappen die esthetische waarde hebben. Maar wat te doen met de gronden die, om het maar eens zo te zeggen, niet opgestoten worden in de vaart van de produktiviteit. Dit zijn er nogal wat. Nodig zijn bedrijfssystemen waarbij kleinschalige landschapselementen gehandhaafd en ontwikkeld kunnen worden die recreatieve mogelijkheden bieden en een verrijking van de streek met plantenvoedende elementen tegengaan, zodat de diversiteit van flora en fauna beter gehandhaafd kan worden en ook economisch levensvatbaar zijn. Samengevat, bedrijfssystemen waar het befaamde schaap met de vijf poten zich thuis voelt. Hoe groot de moeilijkheden ook, we zullen naar een ruimtelijke tweedeling moeten toewerken. Enerzijds gebieden waar het accent ligt op de produktie van voedsel en anderzijds gebieden waar het accent ligt op de ontwikkeling van historisch gegroeide landschappen. Een tweedeling waarbij het niet nodig is dat de landbouwgebieden per se lelijk en de landschapsgebieden per se onproduktief zijn".

Daarnaast werden vanzelfsprekend de echte natuurbeschermingsgebieden onderscheiden, maar die werden in het verband van deze paragraaf niet meer apart genoemd.

Er stond dus een scheiding van functies voor de geest om op deze wijze zowel de doelstellingen van landbouw, van landschap en van natuur en milieu het beste te kunnen bewerkstelligen. De onderscheiden sectoren kunnen bij deze scheiding van functies met de hun ten dienste staande middelen hun eigen doelstellingen optimaal bewerkstelligen. De boer heeft dan geen hinder van wensen vanuit het natuurbeheer en het landschapsgebied kan op landschappelijk aanvaardbare wijze volgens de gebruikelijke landbouwkundige normen worden ingericht. Zonder de produktie tekort te doen, kan dan op kleiner areaal en met een veel grotere efficiëntie van ingezette produktiemiddelen een hoog ontwikkelde agrarische beroepsbevolking aan het werk blijven. Marginale gronden kunnen worden afgestoten ten behoeve van stads- en dorpsgebied, produktiebos en semi-natuurgebied of door extensief beheer en aangepaste technologie toch nog rendabel worden gemaakt. Efficiënte produktie houdt ook in dat externe effecten zoals vervuiling van het oppervlaktewater, het grondwater en de lucht ook beter kunnen worden beheerst. Ook de natuurbescherming kan zich veilig voelen in zijn eigen gebied en dit geheel volgens zijn eigen doelstellingen beheren en inrichten.

De kennis die nodig is voor mono-sectoraal beheer en inrichting is voor een deel aanwezig en kan met de gebruikelijke onderzoeksmethoden worden vergaard. Over de inrichting en beheer van elkaars gebieden hoeft niet te worden gesproken. Naast meer traditioneel landbouwkundig onderzoek en meer traditioneel natuurbeheersonderzoek, vraagt dit perspectief van scheiding van functies onderzoek naar het inrichten van gebieden waarbij de landbouw meer belangen heeft te dienen: naast het produceren van normaal verkoopbare waar, ook het in waarde laten van historisch gegroeide landschappen en het veilig stellen van natuurwaarden. Dit onderzoek is niet van de grond gekomen. Een van de redenen is dat conservering van

wat is gegroeid als belangrijke doelstelling wordt gezien. Dit vertaalt zich dan bij het beheer in het geven van beheersvoorschriften die aansluiten bij het historisch beheer. Dit is niet alleen weinig uitdagend voor de beheerder maar nog veel minder voor de onderzoeker. Wat teveel na is gelaten is het formuleren van beheersdoelen in termen van bijvoorbeeld diversiteit van flora en fauna en van landschappelijke waarden en het vrijlaten van de weg waarlangs deze doelen zouden kunnen worden bereikt. Wanneer dit meer wordt gedaan zullen zowel beheerders als onderzoekers worden geprikkeld naar nieuwe wegen te zoeken die passen bij de huidige sociaal-economische verhoudingen en de huidige milieu-omstandigheden.

Wageningen versus Leiden

Hier is de LH, als instelling van Hoger Onderwijs, uitdrukkelijk tekort geschoten. Een mogelijke verklaring is dat we vooral in de jaren zeventig te maken hebben gehad met een nogal conservatieve studentengeneratie die zich teveel liet leiden door een nostalgisch verlangen naar verloren verhoudingen en een naïef vertrouwen in niet bestaande mogelijkheden. In elk geval bestond bij de Wageningse studenten niet veel belangstelling voor het in breder verband onderzoeken van de hierboven aangesneden problemen. Of om het met meer zelfkritiek te stellen: we zijn er niet in geslaagd in die kring veel belangstelling op te wekken voor de naar voren gebrachte opvattingen noch veel oppositie op te roepen.

Dit lag anders bij studenten die zich in Leiden gegroepeerd hadden rond de vakgroep Milieubiologie. Daar werd niet de opvatting bestreden dat er hoog productieve landbouwgebieden zijn in te richten met weinig externe effecten. Daarentegen werd wél gesteld dat het natuur- en milieubeheer in een land als Nederland de landbouw broodnodig hebben en dat in het perspectief van scheiding van functies deze dienende functie van de landbouw te gemakkelijk wordt afgedaan. Opmerkelijk hierbij was dat hun opvattingen over het belang van de landbouw niet stuk liep op een idealisering van het verleden, maar hen juist inspireerde tot het zoeken van wat zij niet zonder zelfvertrouwen noemden "geen oplossingen van de 19e eeuw, maar oplossingen van de 21ste eeuw". Deze vakgroep was nogal actiegericht en had door zijn optreden in gebieden als dat van de Winterswijkse Beek aanmerkelijk bijgedragen aan de polarisatie tussen boeren en natuurbeschermers. Hiervan hadden zij hun bekomst gekregen en daarom als uitgangspunt geformuleerd dat alleen gezamenlijk optrekken van boer en natuurbeschermers, waarbij van een gezamenlijke belangenbehartiging sprake is, tot duurzame oplossingen kan leiden.

Gezien deze gang van zaken lag het voor de hand dat de WRR bij de vakgroep Milieubiologie in Leiden terecht kwam toen hij in het kader van zijn beleidsgerichte toekomstverkenning tegenover het al deels uitgewerkte perspectief van scheiding van functies een ander perspectief wilde plaatsen.

Verweving van functies

Tegenover het perspectief van scheiding van functies werd zo een perspectief van verweving van functies gesteld. In dit perspectief worden vooral de maatschappelijke oorzaken van de problemen in de landbouw en van de achteruitgang van natuur en milieu centraal gesteld. Er wordt daarbij gesteld dat in de huidige landbouw te eenzijdig de nadruk ligt op bevordering van arbeidsproductiviteit ten koste van de produktiviteit van grond, energie en andere grondstoffen. Tezelfdertijd wordt gesteld dat de natuurbescherming te lang heeft vastgehouden aan de "in 1900 was alles op zijn mooist" mythe. Te gemakkelijk wordt dan de esthetische waarde van het resultaat van menselijke inspanning gescheiden van het nut ervan en het landschap een façade. Deze opvattingen weerspiegelen zich in

het concept van de zogenoemde geïntegreerde landbouw of beter gezegd een landbouw met verbrede doelstellingen. Werk is in deze visie niet alleen een last en het zuinig zijn op grondstoffen en energie niet alleen een kwestie van economie: beide hebben waarde op zich. Ook wordt ervan uitgegaan dat door een grotere verwevenheid van landbouw en omgevingsbeheer op het niveau van streek en bedrijf, verbeteringen voor zowel de boeren als de natuur en het milieu zijn te bewerkstelligen.

Doel en middelen

Op een wat hoger abstratieniveau verschillen doelstellingen van uiteenlopende visies meestal niet erg omdat ze allemaal mooie dingen willen voor de mensen. Dit geldt ook hier voor de perspectieven van verweving en scheiding van functies. Beide zijn erop uit de voedselvoorziening op nationaal niveau veilig te stellen en een evenwicht tussen vraag en aanbod te bewerkstelligen tegen een zo laag mogelijke prijs voor de consument en bij een redelijke beloning van arbeid, kapitaal en grond.

Voor de afweging van de deelbelangen en de vormgeving van het beleid wordt echter bij het perspectief van scheiding van functies meer aangesloten bij historisch gegroeide verhoudingen. Hierbij hebben overheidsdiensten het voortouw bij de voorbereiding en uitvoering van de landinrichting, waarbij dan wel zoveel mogelijk in overeenstemming wordt gehandeld met standsorganisaties verenigd in het landbouwschap en traditionele organisaties van natuurbescherming. In het perspectief van verweving van functies wordt bij het vormgeven van het beleid deze historisch gegroeide verhoudingen ondergeschikt geacht aan het veel dichter betrekken van boeren, bewoners, natuur en landschapbeschermers bij voorbereiding en uitvoering van structurele veranderingen in eigen streek en krijgen overheidsdiensten een veel minder sturende en meer dienstverlenende rol toegekend. Ook voor andere beleidsterreinen komt vanuit uiteenlopende hoek de behoefte aan bestuursvormen waarbij de rol van de overheid een wezenlijk ander is naar voren. Het hieraan vorm geven blijkt moeilijk en zal nog heel wat experimenteren en onderzoek vragen. Dit onderzoek naar de mogelijkheden en onmogelijkheden van een andere rol van de overheid dan de huidige zou ook binnen de LH goed passen. Voor de bestuurders onder u kan het een geruststelling zijn dat dergelijk onderzoek ook tegemoet komt aan behoeften die in Den Haag leven in kringen die over de reorganisatie van de Rijksdienst filosoferen.

Voor natuur en landschap geldt in beide perspectieven dat de handhaving van ruimtelijke verscheidenheid voorop staat, al wordt hierbij wel in verschillende schaal gedacht. De grootschaligheid waarbij enerzijds ruimte wordt gegeven aan het scheppen van gebieden waarin de landbouw zich optimaal kan ontplooiën en snel aan kan passen aan veranderende omstandigheden en anderzijds aan het scheppen van natuur- en semi-natuurreservaten, wordt in het perspectief van verweving van functies gewantwoord. Daar staat tegenover dat in het perspectief van scheiding van functies wel een plaats wordt toebedacht aan landbouw met een verbrede doelstelling, maar deze niet het alleenrecht wordt toegedacht.

Er kan met enig recht en reden worden gesteld dat het mechanisch en teelttechnisch gerichte onderzoek aan de LH vooral is geïnspireerd door de produktiefunctie van de landbouw en het natuurbeheersonderzoek zich vooral richt op natuurreservaten. Hoewel ook binnen het perspectief van scheiding van functies uitdrukkelijk plaats is voor gebieden waarin landbouw met verbrede doelstellingen vooropstaat, heeft zich dit onderzoek nog niet sterk geprofileerd. Een reden hiervan kan zijn dat de meer marginale landbouwgebieden waar dit onderzoek vooral zijn uitdaging moet vinden in Europa vooral buiten ons land zijn gelegen. Daarmee

liggen zij buiten het blikveld van de LH dat weliswaar verder reikt dan Nederland, maar dan ineens een héél eind verder over Europa heen naar andere werelddelen.

Een dergelijke uitspraak doet geen recht aan het landbouw-economisch onderzoek in Wageningen dat zich, uit de aard der zaak zou ik haast zeggen, indringend heeft ingelaten met de EG-problematiek sinds er van deze Gemeenschap sprake is. Om dit te illustreren is het voldoende de namen van Herring en Van Riemsdijk te noemen. Maar ook in het recente verleden is vanuit Wageningen op verhelderende wijze bijgedragen aan de discussie rond de zuivelpolitiek door het ontwikkelen van een model waarbij de gevolgen van belangrijke beleidsvarianten kunnen worden verkend, zowel voor Nederland als voor de EG. Niet alleen door de WRR, maar ook door de Sociaal-Economische Raad en op Europees niveau is met vrucht gebruik gemaakt van dit werk. Dit onderzoek is niet bepaald in dank afgenomen door direct belanghebbenden die uit zijn op het bevestigen van eigen gelijk. Zeker waar het om beleidsvormend onderzoek gaat, doen we er daarom goed aan wat meer vraagtekens te zetten bij financiering van onderzoek uit derde geldstromen.

Samenwerking

Uit het werk van de afgelopen jaren is duidelijk naar voren gekomen dat er in het Landbouwkundig Onderzoek een grote behoefte bestaat aan samenwerking tussen enerzijds het biologisch-technisch onderzoek en anderzijds het sociaal-economisch onderzoek. Het gaat hier niet om een toelevering van technische gegevens en randvoorwaarden voor economische beschouwingen en modellen. Dit is een oninspirerend monnikenwerk, waarbij elke terugkoppeling blijkt te ontbreken en waarop elke technicus in de kortste keren afknapt. Zoals bij alle interdisciplinair werk, kan een voor alle betrokkenen disciplines vruchtbare samenwerking alleen van de grond komen als een eigen benadering met een eigen probleemstelling wordt ontwikkeld.

Het model dat vooral door Bakker van het Landbouw Economisch Instituut ten behoeve van een verdere uitwerking van het perspectief van verweving van functies is ontwikkeld, is een poging in deze richting. De centrale vraag die we hiermee trachten te beantwoorden is in hoeverre het systeem van voortbrenging waarmee we bij de landbouw hebben te maken kan voldoen aan de eisen die er door uiteenlopende visies aan worden gesteld, wat de noodzakelijke randvoorwaarden hiervoor zijn en welke onvermijdelijke gevolgen zich dan voordoen.

Het model is hierbij zo ingericht dat in gevallen waarin niet aan de eisen kan worden voldaan, er aanwijzingen worden verkregen waarom dit zo is en in welke richting zich het technisch-biologisch onderzoek zou moeten bewegen om beter aan de eisen tegemoet te komen. In de gevallen waar wel tegemoet gekomen kan worden aan de eisen, vertaalt het model doelstellingen zoals bijvoorbeeld een evenwichtige fosfaatbalans in eisen ten aanzien van bijvoorbeeld omvang van de intensieve veehouderij, grondgebruik, afzet en arbeidsinzet. Pas dan komt de vraag aan de orde in hoeverre men een beleid kan formuleren dat de gewenste ontwikkelingen naderbij brengt, dat anticipeert op ongewenste gevolgen en in hoeverre de factoren die een rol spelen bij de beleidsvorming in staat en bereid zijn mee te werken.

In het eigenlijke model wordt dus voorzichtigheid betracht met het vergaand en een vaak niet verdedigbare precisie specificeren van het economisch gedrag van de diverse factoren omdat dit het gevaar in zich bergt dat het zicht op interessante perspectieven in een te vroeg stadium verloren gaat. Dit nodigt dan niet uit na te denken over eventueel beleid dat juist gericht is op beïnvloeding van

dit gedrag. Deze terughoudendheid in het modelleren van gedragsvergelijkingen is het offer dat door economen zal moeten worden gebracht op het altaar van de interdisciplinaire samenwerking (zie hiervoor ook: Van Eijk, Veeneklaas en De Wit: Mogelijkheden tot volledige werkgelegenheid: een analyse van de beleidsruimte. ESB, 5 februari 1986). Daartegenover staat dat de technicus meer dan hem lief is zijn gegevens in een vorm zal moeten brengen die wordt gedicteerd door lineariteitseisen, maar ook dit blijkt een kwestie van wennen. De LH bevindt zich in een uitstekende positie om hier bij te dragen aan een ook internationaal gezien veelbelovende interdisciplinaire ontwikkeling in de modelbouw die het belang van de landbouw overstijgt.

DISCUSSIE NA DE INLEIDINGEN VAN MANSHOLT EN RABBINGE¹

1. Rabbinge stelt dat in Nederland de energiebalans voor wat betreft de productie van alcohol uit agrarische grondstoffen negatief is. Hij werd hierin vanuit de zaal gesteund door Boeringa, die vanuit de NRLO meegewerkt heeft aan een publikatie over dit onderwerp. In Brazilië is de balans alleen maar positief, omdat men daar suikerriet gebruikt, waarvan de resten gebruikt kunnen worden bij het stoken van de destillatie. Bovendien zo stelde Rabbinge is de alcoholproductie in Brazilië een vorm van 'moderne slavernij'.

Mansholt werd hierdoor niet overtuigd. Hij stelde dat er meer onderzoek gedaan moet worden naar gewassen die bij omzetting in alcohol wel een positieve energiebalans hebben. Boeringa pleit daarentegen voor de teelt van meer vezelrijke gewassen, of voor onderzoek naar de directe aanwending van zonne-energie.

2. Aan Rabbinge werd gevraagd waarom hij en zijn geestverwanten altijd zo weinig invloed gehad hebben op politiek en beleid, terwijl de nota 'Bouwstenen' dat kennelijk wel heeft.

Rabbinge stelde dat de problemen in de landbouw op het moment zeer actueel en acuut zijn. 'Bouwstenen' heeft daar handig op ingespeeld. Bovendien heeft de vakgroep Milieubiologie in Leiden wel iets van een actiegroep, daarom lukt het hen ook beter om een discussie aan te zwengelen.

3. Tenslotte werd gevraagd waarom er zoveel vertrouwen in de techniek is voor het oplossen van de problemen, terwijl de techniek juist veel van die problemen veroorzaakt heeft. Mansholt stelde daartegenover dat de techniek nodig is bij het oplossen van problemen en dat de techniek niet omzeild kan worden. Je kunt de techniek niet stopzetten, zo stelde hij, maar je moet wel oog hebben voor de neveneffecten ervan en de techniek waar nodig bijsturen.

1) Rabbinge verving De Wit, die wegens ziekte verhinderd was.